

Асим ПЕЦО

Београд

ЦРНОГОРСКИ ГОВОРИ И НАШ ЈЕЗИЧКИ СТАНДАРД — СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА АКЦЕНАТСКУ КОМПОНЕНТУ

Међу важније задатке који стоје пред посленицима у области културе код нас, без сумње, спадају и послови везани за бригу о језику. Досадашњи резултати на пољу те наше дјелатности не само да нису задовољавајући него су, то мирне савјести можемо рећи, исувише мали. Јесте, то је тачно, наш послеријератни развитак учинио је много на ширењу писмености. Ових дана читамо у новинама како су поједини региони остали без неписмених. То је лијепо, и охрабрујуће. Лијепо је и то што су у наша забита села стигли струја и телефон, са њима и радио и телевизија. Све је то успјех који се нити смије, нити може занемарити. Али је истина и то да све те наше подухвате није пратила, у подједнакој мјери, и наша брига о језику као основном средству за међуљудску комуникацију. Не само да су нам школски програми толико различити да представљају праву муку ђацима који морају да мијењају мјесто школовања, него, уз то, свршени средњошколци почесто немају у свом фонду спознаја ни неке елементарне податке који се односе на сусједа. А када је ријеч о језику, ту је тек невоља. Ријетки су наставници језика који истински желе да свој предмет подигну на степен нашега језичког заједништва и да у процесу школовања наметну, управо тако: *наметну*, граматику нашега језичког стандарда. Ако овоме додамо и бригу о језику коју воде наше радио и ТВ станице, слика ће бити потпуна. Наиме, ми смо у ширењу мреже тих средстава масовне информације достигли завидан ниво. Свако овеће мјесто данас има некакву радио станицу која свакодневно емитује поруке. Али је у тој мрежи радиостаница мало таквих које су у свој програм укључиле и бригу о језику, које су пошле од спознаје да је српскохрватски језик један језик, да он има своју норму и да ту норму треба поштивати. Управо

због тога ми смо данас у могућности да само послњје најаве одредимо локацију те станице. Брига о језичком стандарду ту је сведена на минимум. Полази се од некакве филозофије: главно је да се разумијемо, и на тој спознаји се и остаје. А не би смјело да буде тако. Таквим нашим поступцима према основном средству за међуљудску комуникацију ми смо од изванредних успјеха у техници, и чињења да та достигнућа имају широку употребу, учинили да се све мање чује лијепа ријеч са радија и телевизије. А тако не би смјело да буде.

Тачно је да наше језичко подручје пружа доста неуједначену дијалекатску слику. Ако бисмо пошли од једне његове границе до друге, сусрели бисмо се са врло различитим говорима. То је тачно, и науци одавно познато. Али, тачно је и то да наш језички стандард не почива на локалним говорним особинама, чак ни оних подручја која чине његову основицу, него тај језички образац има своју структуру у којој, истина, може бити, више или мање, и особина појединих народних говора, али не и само једнога говора. Према томе, закључак је јасан: *књижевни, или стандардни, језик се учи, као и свака друга научна дисциплина*. Без тога, без учења тога језика, ми ћемо остајати на локалном говору и његовој граматици. А то нам не треба. Књижевни језички образац не може да упија све оно што му нуди његова дијалекатска основица. Он из мноштва особина које му нуди та основица одабира само оно што се уклапа у нормативе на којима он почива. Ако не би било тако, свака општина, сваки регион, могли би да израђују своје језичке нормативе. Сувишно би било и говорити да би такви поступци носили у себи понављане штете управо онима који би се залагали за такве језичке нормативе.

Тачно је и то да наша језичка норма није јединствена. Она таква није никада ни била, нити је, с обзиром на разумењост наше језичке територије, могла бити таква. Отуда појава варијаната (или — како се све те особине не зову) није плод нечије маште или нечијег ћеифа. То је наша стварност. Друго је питање да ли ми морамо инсистирати на чистоти варијаната или ћемо прихватити начело да је моје све оно што је наше, тј. прихватити, као добру и стандарднојезички прихватљиву и особину из норматива свога комшије.

Ја сам поборник тезе да је моје све што је наше. Некада раније написао сам и то да наш језички букет управо и јесте прекрасан и пун мириса што се у њему налази цвјетова из различитих наших крајева. Само такав однос и према нашем језику, као члану словенске породице језика, и његовој норми, као темељима наше културе, може бити стаза којом ће моћи да се крећу и наши потомци. Свака изолација, свака ускогрудост, носе у себи зло и муку. Тако је одувијек било, тако је, поготово, данас.

Говорна слика коју нам нуди подручје СР Црне Горе више је него шаролика. Од најархаичнијих до најпрогресивнијих говора има у тим границама. За нашу дијалектологију то је велико благо. И није нимало чудно што је та зона пружила, до сада, неколико изврских дијалектолошких студија. Историја је хтјела да се на том тлу сусретну и различити утицаји са стране. Тако нам данас црногорска микротопонимија нуди обиље грађе без које се тешко кретати и кроз историју нашега језика; историја је, опет, хтјела да је ово подручје у недавној нашој прошлости било, на једној страни, слободарски бастион, а на другој страни под туђинском влашћу. Све је то нашло одраза и у језику. А језик је, то је одвећ знано, вјерна слика свих збивања у друштву. Језик региструје и оно што ни савјесни хронолози не забиљеже; језик региструје и оно што историја не успијева да забиљежи. Узмимо само један примјер. Пођимо, у мислима, од Скадарског језера до Никшићке жупе. Какво говорно шаренило нам нуде крајеви куда води ова наша замишљена стаза. Ништа мање шаренила нећемо срести ни на стази од Котора до Шавника или Бијелог Поља. То језичко шаренило нуди и слику историје тих крајева. У фонетици, у морфологију, у рјечнику тих крајева одсликава се њихова прошлост. На нама је да то све схватимо, да разазнамо шта је од свега тога локално, а шта може да иде у стандард и да се, последице те спознаје, помиримо са чињеницом да локалне говорне особине треба чувати за „локалну употребу“, а да ван те употребе узнастојимо, што је могуће више, да поштујемо наш језички стандард.

Све ово шаренило, само у још израженијем виду, јавља се у акцентуацији на подручју СР Црне Горе. Чињеница је, наиме, да је ово говорно подручје управо на основу акценатске компоненте раније дијељено на више говорних скупина. Ја ћу овдје указати на двије од тих подјела. Прва припада покојном проф. Радосаву Бошковићу и изгледа овако:

а) говори са класичним двоакценатским системом који знају и за типове као: *мљња, сестра̑; на̑рд̑; нож̑ић̑; гр̑еде̑, жен̑е; лив̑ада, ут̑орник*. Овакву акцентуацију имају Пипери, Кучи, Братоножићи;

б) говори у којима се акценат повлачи са кратке отворене ултимае, али у метатаксичком духу, па ту имамо: *с̑естра < сестра̑, в̑ода; значи, акценат је само промијенио мјесто свога јављања — и даље је задржао и свој квалитет (силазни) и свој квантитет (кратки); ако се акценат преносио на дуги слог, добијен је П: м̑уња, гла̑ва. Ни ту није дошло до тонске измјене: акценат је мијењао само своје мјесто, али не и своју тонску компоненту. Оваква акцентуација позната је Ријечкој, Љешанској и Црмничкој нахији, затим обухвата Бар са околином и Катунску нахију, сем Озринића, Загарача и Комана;*

ц) у трећој групи, а ту спадају, говори Озринића, Загарача и Комана, имамо умјесто дугосилазног акцената, као у претходној скупини, неки полуузлазни акценат који, ипак, иде у категорију акута. Тако ту налазимо *мѹња/мѹња* мјесто старијег *мѹња*. У овим говорима, како нам примјери показују, налазимо недовољно искристалисану новоштокавску четвороакценатску систему, — нема \, што се може објашњавати и темпом развитка те акцентуације;

д) четврта скупина црногорских говора, према проф. Бошковићу, зна за преношење акцената са последњег кратког слога, без обзира на његову природу: отворен, затворен; дуг, кратак, и то у новоштокавском духу, тј. са измјеном његове интонационе компоненте. Отуда ту: *мѹња, сѣстра, народ, нѡжић*. (Овом типу припадају Бјелопавлићи, осим Вражегрмаца, и Васојевићи, исп. Р. Бошковић: Одабрани чланци и расправе, Титоград 1978, стр. 39 и даље).

Мада је ова подјела настала прије равних педесет година (1935), она ни до данас није изгубила неке основне своје одлике. Наиме, и новија испитивања црногорских говора потврђују постојање и непренесених акцената и преношења у метатакситичком духу, тј. акценти мијењају своје мјесто али не и своју природу.

Тако, нпр., Митар Пешикан у свом опису староцрногорских, средњокатунских и љешанских говора (СДЗБ. XV, Бгд. 1965) констатује да, с обзиром на судбину акценатских типова као *женѡ, свѡлѡ*, староцрногорске говоре можемо подијелити у три скупине у којима се горњи акценатски типови неједнако понашају. И то:

а) — у првој скупини имамо потпуно преношење кратког акцената са отворене ултима (*свѡлѡ, женѡ*), али у метатакситичком духу: *свѡла, женѡ* (цетињски говорни тип). Овакву акцентуацију имају говори Црногорског приморја, Црмница, Ријечке нахије и катунских племена Цетиња, Његуша, Ђеклића, углавном Бјелице и дио доњих Цуца;

б) — у другој скупини имамо скоро исту акценатску слику, с том разликом што се ту још може јавити акценат на отвореној ултими у примјерима типа *свѡлѡ*. Дакле, ту је: *свѡлѡ, свѡла, женѡ; Пѣрд, Стѡнѡ, стрѡкѡ*. То је средњокатунско-љешански говорни тип који обухвата горње Цуце, Загарач, Комане, Љешанску нахију, Љешкопоље, Зету, вјероватно и Крајину;

ц) — трећу скупину чине Озринићи. Ту је ликвидирана кратка отворена ултима, али неједнаки су резултати. Отуда *свѡла*, али *женѡ*. Дакле, ако је предакценатски слог био дуг, преношење је у духу новоштокавске политоније; ако је, пак, предакценатски слог био кратак, преношење је као и у претходним говорним скупинама, у метатакситичком духу (Пешикан, оп. цит. 25—26).

Као што видимо, и новија испитивања потврђују постојање архаичнијих акценатских система на тлу СР Црне Горе. И, што је забрињавајуће, такву акцентуацију срећемо и код високообразованих људи. То, другим ријечима казано, говори да нам негде заказује васпитно-образовни процес. Јер, ако је тачно, школа би морала да његује стандардну акцентуацију. То би, даље, говорило да послјије осмогодишњег школовања не би требало да нам се јаве и потврде са таквим акцентима. Ипак, и ту је велики раскорак између наших жеља и онога што нам нуди стварност.

Поставља се питање: Шта даље? Мислим да није потребно много трагати за одговором. Одговор може бити само један. А он би гласио: *Ако желимо да нашу језичку културу подижемо на виши ниво, ако желимо да локалне говорне одлике остављамо у родним мјестима, ако желимо да саучествујемо у стварању савременог језичког стандарда у границама читавог српскохрватског језичког подручја, онда морамо, управо тако: морамо, учинити све да наставни процес, да свака јавна емисија, да сваки јавни говорни наступ буде прожет и особинама нашега језичког стандарда.* Без тога тешко ћемо ићи напријед. А нама се хоће да идемо напријед, да сустижемо Европу. Испарцелисани и омеђени различитим тарабама, то нећемо моћи учинити. Има особина, у сваком говору, које се могу његовати и уклапати у језички стандард. Ту мислим на лексику, ту мислим на фразеологију, па, донекле, и на синтаксу. Те особине могу чинити нашу језичку баштину, наше наслијеђе из родног краја. Али, опет, има особина које се морају прихватити из језичког стандарда. То је цјелокупна фонетика, то су прозодијске одлике, то је морфологија. У тим областима није могуће ширити језичконормативне међе. Нама може лијепо зазвучати реченица типа: *Био сам на Цетиње, или Идем у Титограду, али, истини за вољу, то не иде у језички стандард.* То исто вриједи и за акценте типа: *јунâк, дјевôјка, Никôла.*

Ако нам је стало до језичког заједништва, а оно нам је данас, чини се, потребније него икада, морамо узнастојати да стандардни језички облици добијају предност над локалним.

Али, да тиме и завршим, ја никако нисам присталица круте норме у језику, поготово норме која би почивала на критеријумима једне средине и једних схватања ове проблематике. То никако. Ја и ту прихватам наше језичко шаренило, нашу језичку стварност. Само, ту не смије бити анархије. Не може сваки језикословац да буде у исто вријеме и нормотворац. Језичка норма, то се зна, почива на језичкој реалности и опште прихваћеним принципима на којима се заснива граматички систем датог језика. То, за наше прилике, значи прихватају се, као потпуно равноправна оба изговора: екавски и ијековски — наравно, са фонетским нормама одређеним за те изговоре; прихвата се, даље, граматичка структура новоштокавских говора што значи петочлани вокалски систем, без постојања фонетских варијаци-

ја исказаних у изразитијој отворености или затворености појединих чланова тога система; прихвата се, затим, седмопадежна деклинација са облички уједначеним дативом, инструменталом и локативом множине и уопштеним морфолошким завршетком *-ма*, као и новоштокавски облик Гпл на *-а*, и, на крају, прихвата се четвороакценатска система, без силазних акцената ван иницијалног слога и са постакценатским дужинама. То су темељи на којима почива наш језички стандард у које, бар до сада, нико озбиљан није дирао. Треба се надати да ће такав став према овоме имати и генерације које долазе и да ће се оне ослободити неких усковидих потеза које је повлачило наше вријеме. Јер, такви потези су доносили више штете него што смо у стању и да помислимо. На нама је да будућим генерацијама оставимо што мање проблема, бар у овој области живота.

Asim Peco
Beograd

MONTENEGRIN SPEECHES AND OUR LANGUAGE STANDARD —
WITH A SPECIAL REFERENCE TO PROSODIC COMPONENT

Summary

Montenegrin vernaculars represent a precious material for the history and dialectology of Serbo-Croatian. More speech types as well as archaic and dialectology of Serbo-Croatian. More speech types as well as archaic affected our educational process. An objective of our school and a whole educational process is to give an advantage to a standard language pattern, to secure the future of such a speech type both in phonetics, morphology and accentuation. Unfortunately, these are only our wishes. Few people get rid of their local speaking characteristics in the course of their education. This may be confirmed by many examples, though such things should not happen.

The author thinks that the objective of schools, from elementary to higher education, is to achieve the respecting of standard language norms. This applies to all the means of mass information, too. The desired results may not be obtained without common efforts.